

ЧИТАЛИЩЕ

ПОВРЕМЕННО СПИСАНИЕ

(Излъзва двапѣти въ мѣсеца).

Исторически погледъ върху природнитѣ науки.

I.

Първобитнитѣ людие, тѣзи които най-напредъ сж са намѣрили въ срѣдъ природата, усѣтили единъ страхъ отъ нея и поченѣли да ѝ са удивляватъ. Туй не е чудно никакъ, като земемъ предъ видъ слабостта, която сж имали тогавашнитѣ, тѣй да речемъ, еще дѣвица людие. Тѣ виждали че всичко около тѣхъ е могущественно и има средства за лесенъ поминѣкъ; а не тѣй е било и съ тѣхъ. Като не знаели причината на всекидневнитѣ природни явѣния, каквото на грѣмотевицата, на земетресението, на затмѣнията и други таквизѣ, които и днесъ еще сж ужасни за проститѣ, тѣ имъ отдавали свѣрхъестественно происхождение. Тѣй е било въ предисторическо време. Послѣ, въ вѣроисповѣданията на историческитѣ първи времена, ний гледами че народитѣ иматъ толкозъ богове колкото има явѣния. Всѣки отъ тѣзи богове билъ независимъ отъ другитѣ, но са подчинявалъ на единъ по-горенъ богъ, който управлявалъ цѣла вселенна. Изъ всичко туй става най-явно че и споредъ тогавашнитѣ мисли всички природни явѣния

происхождали отъ много и разни свърхприродни сили.

Поради туй, науката която за първи път са проевява въ нѣкои благоприятствувани страни, въ Индия напимѣрь, са е ограничавала съ факти, събрани на едно мѣсто и размѣсени съ страшна фантазия и съ чудесни явѣния. Въ старо време е имало една само страна дѣто, както може да са вѣрва, образованието отишло сравнително съ другитѣ съвременни страни много на напредъ; тамъ колко-годѣ станжло познато много нѣщо, което твърдѣ по-късно са проевява въ Европа. Тъзи страна е Китай, дѣто за барутя, за компаса, за книгата, сж знаели много — много отколѣ.

Но образованието въ тѣзи страна не било честито да има отворенъ пътъ за развитието си. Китай са обиградилъ отъ всичко което е било на около му; той не искалъ да знае, не искалъ да има сношения съ никои народи. Ето защо образованието си останжло на сжщата точка, дѣто са било появило; ето защо въ днешне време, то не е по-друго отъ каквото е било преди двѣ хиляди години. Подиръ Китай, иджтъ още двѣ забѣлжителни по ранното си образование страни, изъ които по послѣднитѣ учени сж заели много доказателства, много данни за своитѣ теории: то сж били *Индия* и *Египетъ*. Но и въ тѣзи страни образованността е била ограничена, тя нѣмала свободенъ пътъ да отива напредъ, да расте самостоятелно и да произведе нѣщо отлично въ своята областъ. Духовнитѣ служители, жрецитѣ грабнжли въ ржцѣ тайнствата на науката. Като желяали да са държжтъ нѣщо по-горне отъ народа, тѣ му затваряли всѣка пжтичка, която го водяла къмъ видѣлото. Всѣкога духовнитѣ служители са мжчали да държжтъ народа съ затворени очи, съ свързани ржцѣ и съ неподвижни крака. Съ други думи тѣ злоупотребявали съ знанието, за да извличатъ сами полза отъ него, за да владѣжтъ надъ народа, да го грабжжтъ, да го събличяжтъ и да смучатъ потѣтъ и кръвѣта му.

Може да са каже че първото по-сериозничко залѣганье за изучванье на науката са проевява въ Гръция, дѣто чужденци донесоха първото семе изъ помекитѣ страни. Въ Гръция са съгледва едно по-живич-

ко размърдване, ако и не таквозь каквото можаше да бжде другадѣ и при други времена. Тукъ изникнуватъ закони, захващатъ да мислѣтъ за направата на свѣта, събиратъ са малко много факти, очивѣстни доказателства изъ третѣ царства на природата.

Науката «Физика» обѣмала тогазъ четиритѣ науки, които въ днешне време сѣ отдѣлни и самостоятелни: Астрономията, Физиологията, Химията и Собствено Физиката. Само Астрономията била по-честита отъ сестритѣ си, и доста отишла напредъ. Другитѣ оставали бѣдни отъ къмъ факти и положения.

Тѣй въ старовременний свѣтъ показватъ едногласно само одного челоуѣка, който е знаялъ сжщността на работитѣ и можалъ да тълкува явѣнията. Този челоуѣкъ е Аристотель. Много отъ неговитѣ хипотези, (предположения) за различнитѣ науки са провѣрватъ и потвърдяватъ въ днешне време, отъ какъ истърпяватъ строга аналитическа критика.

Като оставимъ Гръция и преминемъ въ всемирната държава на Римлянитѣ ний намѣрвами само двама природоиспитатели, Плиниевцитѣ, стрико и племенникъ, които сѣ живѣли въ I-й вѣкъ отъ Р. Хр. Старий Плиний са е занимавалъ най-много съ ботаниката — науката за растенията — и съ физическата география, въ които е билъ доста успѣлъ. Любовта къмъ науката на този мжжъ са прострѣла до толкозъ щото той погинулъ во време на едно извержение на вулканъ Везувий, което отишелъ да прегледва на мѣстото.

Но Римъ са не забавя да са строполи, да падне и подъ развалинитѣ му заравѣтъ са всички придобити данни на науката. Настава време на варварски нашествия, врѣме на феодални борби и властвования, време на невѣжество и на тъмота. Самъ-тамъ, въ нѣкои мѣнастири са раздаватъ ековетѣ на отслабѣлий гласъ на науката, но тѣзи екове били испоразвалени извѣрнѣти дору обезобразени до крайность. На мѣстото на Астрономията са явява Астрологията, тѣзи химерическа наука, която са мжчаше да предсказва бждѣщето чрезъ съгледванъето на звѣздитѣ, като че тѣзи звѣзди можатъ да иматъ нѣкакво влияние върху събитията които

зависѣхтъ единствено отъ желанието на чловѣка отъ свободната му воля; на мѣстото на Химията са гужда Алхимията. Предаденнитѣ на тѣзи лъжлива наука, алхимицитѣ, зели да бѣлнуватъ страни работи, да са занимаватъ съ фантазически предирвания. Отъ всичко най-много тѣхъ ги занимавалъ философскій камѣкъ, съ помощта на който щѣли да сполучватъ да превращатъ въ злато всѣки единъ металъ, жельзо, мѣдъ, калай и др. Но не по-малко били предадени тѣ и въ изучаването да правѣхтъ нѣкакъвъ елексиръ за да живѣхтъ вѣченъ животъ.

Въ туй тъмно и мракаво за науката време всичко попридилено и изучено отъ по-напредъ било загубено, Аристотель преназначенъ, живото учение и живото слово замѣнено съ схоластицизмъ, съ сухо училищно изложение на предмета. Никой не е смѣялъ да си подаде гласа за да каже нѣкоя истина; никой не можалъ да каже че черното не е бѣло; никой най-малко не можилъ да намѣри зрънце отъ правата наука.

Глухи и тежки мракави времена! Тежко и горко е било на оногось който е смѣялъ тогасъ да се посвие защитникъ и поборникъ на науката. Огницето съ распаленнитѣ огньове е било готово да го преобърне на пепелъ, ако той са е не отречалъ отъ своитѣ мисли и думи.

II.

Но ето зората на истокъ са задава. Пада могущественното рицарство, съединватъ са самъ-тамъ феодалницитѣ, исчезва влиянието на убийственнитѣ за свободното мисленье пани, и завчасъ зели да са изгубватъ ередневѣковитѣ идеи. Науката са евява съ нови сили, поченва да върви напредъ, да расте, да са уголѣмвява съ факти и теории.

Епохата на възражданьето са почнува въ славнитѣ времена на Галилея, Декарта и Бакона. На скоро генуезецтъ *Колумбъ* открива новий материкъ Америка, и обогатява природнитѣ науки съ нови факти и подробности. *Беконъ*, знаменитий природофилософъ, дава на науката една друга посока, която стигна и до наше време. Махватъ са мѣстата на страшнитѣ измислици,

неосновани на наблюдение и опитъ. Природоиспитателитѣ ставатъ скептици, съмнителни во всичко, и какво да било нѣщо признаватъ го за дѣйствително само тогазъ, когато могатъ да го подложатъ на очевидѣтни испити и повѣрвания. Отъ друга страна фактитѣ са набиратъ все повече и повече. *Герве* издирва кръвообращението, поевяватъ са частни описания на флората, сборъ отъ всички живинки въ свѣта. Ето и *Турифортъ* подарява на науката една ботаническа система, въ края на 17-й вѣкъ.

Въ туй време комахай се поевява прението за дѣлимостъта на веществото, прение което се продължава още до днешне време. *Леибницъ*, прочутий философъ и математикъ германецъ, предлага теорията на монадитѣ (единици недѣлими), съ които полага предѣлъ на дѣлимостъта. А ученикътъ му *Волфъ*, развива теорията, на която възразитель се показва *Ейлеръ*.

Не са забавя и наставанъето на XVIII-й вѣкъ, презъ който, отъ една страна се възправихтъ около олтара на природнитѣ науки редъ велики поборници и неуморими работници—философи, а отъ друга страна нарастя броя на смѣлитѣ околесвѣтни пътешественици.

Никой отъ природоиспитателитѣ не би застанжалъ да отрича че идеитѣ на германеца философъ Канта, на силний гений Волтера и на математика Даламберта скимали голѣмо влияние въ природнитѣ науки. Тѣ измѣнили много отъ дѣно, отрекли сж отъ чуждата наука, и сполучливо спомагали да доведжтъ чловѣка до мисълъта че: въ явѣненията и въ силитѣ на природата нѣма нищо произволно, че всичко е подложено на непромѣнявани закони.

Туй време било много гибелно за шарлатанитѣ отъ всѣки родъ. Последний отъ тѣхъ, който са е ползвалъ съ громка слава билъ графъ *Калиостро*.

Ботаниката и Зоологията били честити и могли да са похвалжтъ съ своитѣ авторитети, каквито: *Линней* и *Бюффона*. Първийтъ направилъ огромни услуги не само на Ботаниката, но и на другитѣ двѣ нейни сестри: Зоологията и Минорологията. Но ако Линней е станжалъ безсмъртенъ, то е чрезъ своитѣ трудове въ първата на-

ука. Той измѣнилъ Турнфортовата система на разпорежданieto на растенията и ввелъ своята, която имала за основа производителнитѣ органи на растенията.

Впрочемъ най-забѣлжителното събитие въ науката презъ XVIII-й вѣкъ било началото на развитието на двѣтъ науки: Химията и Палеонтологията. Въ полвината на този вѣкъ открили кислорода и водорода. Броятъ на проститѣ тѣла или на *елементитѣ* сж уголѣмявалъ все повече и повече. Старото мнѣние че елементитѣ сж четири: въздухъ, вода, земя и огънь са опровергало съ очевидѣстни доказателство. Приестлей, Лавоазье, Кавендишъ и други сж били авторитетитѣ и представителитѣ на Химията, която дала силенъ потикъ въ промишлеността и художествата.

Колкото за Палеонтологията, то тя е съвсѣмъ нова наука, за която старитѣ нѣмали ни вѣсть. Тя са занимава съ изучаването на нѣкои органически същества, животни и растения, които сж живѣли въ едно твърдѣ отколѣшно време, които днесъ са намѣрватъ само во вкаменено състояние, извѣстни подъ името фосили. Бащата, и тѣй да кажемъ създателтъ на Палеонтологията е билъ Жеоржъ Кювье:

« Мъртъвци са явявали на неговий викъ,

« Говорилъ имъ, разбиралъ отъ тѣхния езикъ ».

По-късно станжло едно забѣлжително откритие, които направилъ человекъ не специалистъ въ науката, великий поетъ Гете. Той намѣрилъ междучелюстната костъ у человека, която до тогазъ мислѣли че са нахожда само въ животнитѣ.

Въ края на XVIII-й вѣкъ са появява Месмеръ, докторъ на медицината Германецъ и изважда теорията за животния магнетизмъ. При всичко че Месмеровата теория е твърдѣ малко приета въ науката на днешне време, но тя е повела къмъ откритието на нервното и въобще на животното електричество.

III.

Най-подиръ ето ни въ XIX-й вѣкъ! Ето ни въ този вѣкъ, който вѣнчаватъ съ разни громки епитети, каквото: вѣкъ на науката, вѣкъ на побѣдата надъ дива-

та природа, въкъ на свѣтлината, която распръсва всички облаци и предрасъдъци, въкъ на свободата!

Природната наука вижда да са появяватъ най-личнитѣ ѣ поборници и работници природофилософи: *Бюкнера*, *Фохта*, *Молешота* и др. Смѣло и вѣщо тѣ нападатъ на останалитѣ предрасъдъци, които не сж са искоренили изъ науката, на примѣръ върху понятието на нѣкаква жизненна сила (*force vitale*), — понятие мистическо и мжчно за разбиране. Тѣхнитѣ идеи са оправдаватъ съ факти, засти изъ разнитѣ науки, на примѣръ изъ Органическата Химия, дѣто още въ 1828 г. сполучихж да приготвижтъ едно приизведение отъ животенъ организъмъ.

Ботаниката направи една голѣма стъпка напредъ. Распорежданието на растенията станж по една природна система, введена отъ *Жюсю*, послѣ осъвършенствована отъ Декандола. *Шлейденъ* е развилъ най-добръ теорията на клетчицитѣ (*cellulles*).

Но генийтъ на нашия въкъ, гений който преди нѣколко години остави въ чувствителни и искрени желѣйки всичкий образованъ свѣтъ, е *Александръ Хумболдъ*. Той е забѣлжжителенъ като единъ отличенъ пжтешественникъ, който е ималъ способността и такта да събира и да изѣсняява фактитѣ и явѣенията. Неговиятъ *Космосъ*, списание за най-разнообразнитѣ сили на природата, е неисчърпаемо съкровище, изъ което най-новитѣ натуралисти заемватъ много за доказателство на своитѣ истини.

Въ днешното време, което вѣобще наричамъ най-ново, всичкитѣ отрасли на природната наука сж зели една особита посока, която прави велики услуги на чловѣчеството. Държени ржка съ ржка една до друга, тѣ показватъ чловѣку дѣ стои великото му назначение, правижтъ голѣми подобрения въ живота на обществото, ставатъ му тѣй да кажемъ най-крѣпки подпорки и другари.

Химията и Физиката спомагани сж направили комахай онова, което старитѣ алхимисти напусто търсехж дълго време. Днесъ всички сурови материяли съ помощта имъ са преобрѣщатъ на златни богатства. Тѣ ни служатъ като ключъ чрезъ който отварями вратата на

природната съкровищница и тъй завоевавами всичко хубаво, всичко драгоцѣнно и всичко полезно.

Величественнитѣ изобрѣтения на нашето време, желѣзницитѣ, параходитѣ, телеграфитѣ сж блѣскаво доказателство на казанното за физиката и химията.

Но не е туй, което привлича толкозъ нашето внимание.

Остава да са предирѣ системата на органическото царство, за да са поесни преминаването на единъ видъ въ други, на единъ родъ въ други, за да липсатъ искусственнитѣ зрѣнца, които раздѣлятъ недѣлимото. Днешната наука са занимава най-много съ умственнитѣ способности на животнитѣ, чрезъ които способности тѣ са издигатъ до челоуѣка. Съ старание предирватъ хранението, на споредъ химията, нервитѣ, на споредъ физиката и движенията, на споредъ механиката.

Въ челоуѣка, както въ мъничкий свѣтъ (микросомось) са търсятъ сжщитѣ тѣзи закони, каквито дѣйствуватъ въ голѣмий миръ (макро-космось). Отъ тѣзи точка на гледанѣето, природофилософитѣ търсятъ връзката и общността на психическитѣ и физически явѣния въ челоуѣка. Кѣмъ какво ли има да ни заведе за напредъ природознаенѣето? — Ный не можемъ да знаемъ положително.

Мислимъ впрочемъ за твърдѣ умѣстно да свършемъ настоящия си погледъ върху природнитѣ науки съ думитѣ на единъ великъ съвремененъ ученъ. Отъ какъ расправя за напръганнитѣ нападания и ядовити стрѣли съ които нѣкои отъ неразбраннитѣ идеалисти и метафизици нападатъ днешната наука, той продължава:

« Когато даже отколѣпната наука и философия подкрѣпѣна отъ стари тежнениа, отъ рутината, отъ обичаитѣ, отъ невѣжеството, отъ мързеля и отъ силата, задржжтъ еще нѣколко време своя перевѣсъ, то не ще са забави да дойде минутата когато тѣ ще са строполижтъ изъ дѣно отъ свободата, отъ положителната наука и отъ здравитѣ истинни на природата. Тогазъ ще бѣде зорницата на деня, който ще освѣти правственното и умственното освобождение на челоуѣчеството. »

С. С. Бобчевъ.

ПРИРОДНА ЧАСТЪ.

И животнитѣ разбиратѣ отѣ хубавото.

Помежду другитѣ въпроси които занимаватѣ днесъ учений свѣтъ, е и въпроса, животнитѣ иматѣ ли разумъ и до колко умственитѣ и чувствени тѣхни способности могатѣ да са приближѣтъ до чловѣка. Въ единъ отъ послѣднитѣ броеве на френскій журналъ «revue de deux mondes» «Прегледъ на двата свѣта» срѣща ми единъ членъ доста интересенъ, който се касае до *чувството за хубавото у животнитѣ*. Ето едно скращение на този членъ въ долнитѣ редове.

Трѣбва да ви кажѣ предѣ всичко че не е работата въ теорията, но въ събиранieto на факти, на дѣла и доказателства. Потребно е да се приготви едно съкровище отъ бѣлѣжки и документи изчѣрпани отъ неуморимото наблюдаване върху природата. Съвременний великъ натуралистъ, Г. Дарвинъ, прочутъ по многото си оригинални списания по природна частъ е влѣзълъ рѣшително въ този пѣтъ.

Трѣбва да исповѣдвами че този ученъ мъжъ е май попрекалилъ важността и цѣнността на дѣлата за да подкрѣпи своята теза (предложение). Впрочемъ никога не трѣбва да изгубвами изъ видъ че той е произвелъ движение и разискване, че още той е предизвикалъ много съвременни натуралисти да поченѣтъ това предирване. Науката му е длѣжна за много оригинални изнамѣрвания, за много пояснения и видѣлини, които той е донесълъ въ нѣкои тъмни точки и страни. Г-нъ Дарвинъ е преди всичко разбудителъ на идеи, тѣй поне както го представя писателятъ въ «Прегледа на двата свѣта».

Споредъ Г. Дарвина, животното, носи въ себе си съвършенното семе на естетическата способностъ, сирѣчь дѣто може да отбира отъ хубавото. Да видимъ на ка-

ква основа отъ факти и разсуждения знаменитий ученъ е поставилъ своята теория.

Съгледано е че въ всичкитъ животни, мъжкото употребява уловка отъ кичения и са отнася до измамвания, на които цѣлѣта е да прелъсти женското, да го смае, и да го принуди да отстъпи наградата, не само на този който е по-предприимчивъ, но еще на който е по-богато надаренъ съ външни преимущества. Фактитъ за това, които ни представя Г. Дарвинъ сж многобройни, и тѣ нѣкакъси потвърждаватъ мнѣнието му по този предметъ.

Еще отъ първитъ стъпала на зоологическата стълба, учений мъжъ пригледилъ да събере рѣшителни бѣлѣжки и съгледвания. Ще повѣрвате ли ако чуετε че охлювитъ (плужкови) са либѣтъ твърдѣ много; Агасизъ е забѣлѣжилъ движенията имъ пълни отъ прелестъ, които приготвѣтъ съвършенното имъ съединение.

Можамъ да напишемъ една хубава статия върху любенията на охлювитъ, и отвращението, което причиняватъ нѣкои отъ този родъ молюски, не ще ни препятствува никакъ. Истина че отъ една страна тѣзи предирвания са видѣтъ твърдѣ дреболии и които докарватъ смѣхъ; въпрочемъ природо-философътъ има длѣжностъ да не презира и най-дребнитъ животни.

Паяцитъ, които държѣтъ единъ по-горенъ редъ въ животната иераршия, сж еще по-добрѣ надарени. Но злочестината е въ туй че тѣхнитъ прави сж мъчны за наблюдение.

« Тѣхнитъ любения иматъ най-подиръ единъ практически свършекъ. Единъ натуралистъ съгледалъ какъ единъ мъжки паякъ, който са намѣрвалъ въ пълна уловка на гиздението, бива докопанъ завчасъ отъ предмета който го плѣнялъ, и този предметъ, любовницата му, го обвива въ своята мрежа и го погълта ».

Помня самъ азъ че когато се занимавахъ единъ пѣтъ съ работа по природната история, видѣхъ съ очитъ си повече отъ единъ подобенъ фактъ. Бѣхъ затворилъ два паяка въ едно тѣсно стъкло. Женскитъ по едръ и по-силенъ се бѣше надулъ на дъното на сѣзда; съ приготвени крака, той сѣкашъ вардяше мъжкия, кой-

то, истънялъ, съкрушенъ, съ едно законно недовѣрие, са бѣше сврѣлъ при затулката и незнаеше какъ да почене та да представи на предмета на любовта си чувствата, които го въодушевявахъ. То бѣше една цѣла комедия, която завчасъ щѣше да се обърне въ драма. Мажжкийтъ отъ време на време рискуваше една срамежлива постыпка; но ето изведнѣжъ краката на неговата половина се приближаватъ и клетийтъ той дяволъ търти на бѣгъ назадъ съ чудна бързина. За една стъпка напредъ той правяше четири назадъ. Най-подиръ било че го не имаше вече за нищо, било че нѣкоя свѣтлинка отъ очитѣ на неговата другарка му вдѣхна нѣкакво безстрашличаво повѣрение, той са хвърли съ едно подскачанье въ нейнитѣ нектѣ. Женский паякъ не направи ни едно ни двѣ; той стисна краката си, и заби челюститѣ си въ гърба на злочестия. Жертва на своята любовъ, мажжкий паякъ загина. Тѣзи трагическа развръска можаше да се не появи ако бѣхъ прибързалъ да уталожѣмъ гладя на тѣзи изведница, ако и бѣхъ подарилъ нѣкоя мушица. Но туй азъ не мисляхъ и мажжката заплаати разноскитѣ на моето безразсѣдство, казва писателтъ.

Но да додимъ на Г. Дарвина. Ето го при насѣкомитѣ. Самитѣ пеперуди, крилати символи на прѣлестъта и на непостоянството, не сѣ избѣгнжли отъ общото правило; тѣ правѣтъ ужасни битви въ чашичката на цвѣтята, и всѣкога женската е причина и цѣна на боричканъето. Нѣжнийтъ полтъ присѣдтствува на дуела съ едно привидно спокойствие, туй което я не спира да отвори крилѣтъ си на побѣдителя и да отлѣти наедно съ него за да му покажи че неговата доблестъ не остава не наградена. Природно по-хубавий и въ сѣщото време по-силний е предметъ на тѣзи предпочитания. Много работи доказватъ че женскитѣ предпочитатъ мажжкитѣ що сѣ по свѣтливи и че тѣ ги привличатъ.

Ами рибитѣ! — не знаемъ ли че когато испущатъ хайверъ тѣлото на тѣзи нѣми жители отъ водното пространство блѣщи съ ослѣпителна свѣтлостъ? Има нѣщо повече: побори ли са една риба на нѣкоя любовенъ дуелъ, изведнѣжъ хубостъта ѝ повѣнва, боитѣ ѝ се зам-

рачкаты; злочестата мъжка поблѣднява отъ тяга и отъ ядъ.

Но не е само погледа който може да са прельсти; прелеститѣ на ухото иматъ тоже своята цѣна. Нѣкои мъжки показватъ извънредна распаленность за да поблѣдѣтъ съперницитѣ си въ надварянието на пѣянъето, и виждали са птичета честито надарени съ гласъ да отслабватъ и дору да капватъ примрѣли. Съгледано е че въ много птици лѣтната перушина не е друго освѣнъ едно брачно кичение, и туй ни дава да мислимъ че има естетическо чувство въ мъжкото и въ женското птиче.

Въ разреда на млѣкопитающитѣ, съгледванията сѣ по-многобройни и по-рѣнителни. Всички, които въдѣжтъ конѣ ще ви кажѣтъ че жрѣбцитѣ отъ благородна кръвъ са показватъ много мъчни въ избора на своята другарка.

Има пакъ други животни които сѣ твърдѣ чувствителни отъ боитѣ. Африканскитѣ слонѣ и носорогѣтъ нападатъ съ яростъ блѣлитѣ или мурголяви конѣ. Една женска зебра (диво магаре), на която ступанинѣтъ ѝ представяше едно магаре показа най-страшно хладнокръвие и тя само тогазъ промѣни прицѣвката си, когато нашарихъ магарето какъто зебра. Остава да са докажи да ли способността дѣто животнитѣ могатъ да блѣлжжѣтъ и да отличаватъ боята съставя естетическо преимущество, или е просто усѣщанъе на разницата на видъ и полъ.

Въ кратко, теорията на Г. Дарвина, която произхожда отъ блѣлжжитѣ, що поменахми по-напредъ и то най-отличнитѣ, почива, споредъ послѣдний разборъ, върху този същественъ фактъ че животнитѣ, ту мъжкото, ту женското, често и двѣтъ, чувствуватъ хубостъта на подобното си, и, щомъ като са приеме то, естетичната имъ способность са доказва отъ само себе си.

Не смѣемъ да кажемъ тукъ че ний доказвами едно толкозъ важно нѣщо. Ний представямы само едно предложение и показвами съ какви свидѣтелства заети отъ разгледванъето на природата, туй преположение може да са докажи. Споредъ заключението на писателѣтъ на тѣзи редове, излѣзва че той не е съгласенъ съ Г.

Дарвина. Нему са не струва че животното има чувство на хубавото; споредъ него, събранитѣ отъ Дарвина истини и предирки показватъ че блѣскътъ на бонтѣ, прелестта и сладостта на гласа, служатъ на животното за изговорителенъ, но долеи и животински езикъ.

Въ сѣщностъ туй е великата и вѣчна борба между разума и инстинкта! Какви сѣ положителнитѣ раздѣления? Какъ да са блѣжи въ точни чѣрти предѣла на тѣзи двѣ дарби? — Въпроси твърдѣ мѣчни, извънредно деликати за рѣшаванье. Ако гледаме Г. Дарвина то той доказва че не трѣбва да има никакво сумнѣние за чувството на хубавото у животнитѣ. Но коя е разликата между ума на челоуѣка и инстинкта у животнитѣ? Разискването е свободно, и кой знае какъвъ отговоръ ще са даде на туй питанье отъ настоящата наука на природоиспитателитѣ, обрѣжени съ чудесний духъ на придираваньето.

ЛИВИНГСТОНЪ,

Великий пътешественикъ по Африка.

Смъртта на Ливингстона. — Нѣколко думи за ползата отъ живоописанията. — Кратки черти отъ живота на Ливингстона и неговото пътешествие.

I.

Тѣзи дни телеграфътъ — величественното и гениално изобрѣтение на нашия вѣкъ — разнесе по всички краища на свѣта тѣжовната вѣстъ за смъртта на Ливингстона. Мнозина отъ нашитѣ читатели, мислимъ, трѣбва да са чували името на този знаменитъ пътешественикъ. Неговата слава, неговата извѣстность са распространени на веждѣ дѣто има малко или много развити хора, които живѣятъ наедно съ напредъка на нашето време. Ливингстонъ бѣше познатъ въ всички образовани об-

щества, отъ които почти всички иматъ списанията на неговитѣ пътешествия и открития, които сж направили голѣма услуга въ географията и природнитѣ науки. Като знаемъ отчасти какви сж услугитѣ на този великъ пътешественикъ, ний признаваме за най-справедливи жалейкитѣ и тѣжженията, които извика новината за смъртта му въредъ дѣто знаѣтъ Ливингстона и неговитѣ пътешествия.

Дълги статии и подробни описания върхъ живота на този ученъ мжжъ попълнихж периодическитѣ издания въ Европа. Въ тѣхъ са описватъ на дълго и широко многогодишнитѣ трудове, тежкитѣ теглила и страдания и многополезнитѣ пътешествия и открития на Ливингстона, комуто името остава вѣчно въ лѣтописитѣ на географическитѣ списания. Особито Англия жали въ този случай, тя жали и оплаква драгоцѣнната загуба на единъ свой синъ, който бѣше похвала и гордостъ въ кръга на нейното учено общество.

Безъ да са простираме въ дълги и подробни прегледвания върху живота и дѣлата на Ливингстона, ний мислимъ за умѣстно да приведемъ по-забѣлѣжителнитѣ черти отъ тѣхъ. Искани да представимъ едно съкратение отъ живота му, и то не ще бѣде надѣвами са безинтересно и безполезно за нашитѣ читатели отъ какъвъ-то разредъ и възраст и да сж тѣ.

Животоописанията сж любимитѣ книги на всѣки занимающъ са и чувствителенъ духъ. Тѣ сж били всѣкога въ полза и грѣмадна можемъ да кажемъ полза на своитѣ читатели. Като ги четемъ намъ са представя дѣйствителния животъ на геройтъ, за когото е животоописанието, ний гледами едно по друго неговото поевение между сиромашията, както е повечето пжти, спѣнкитѣ, които посрѣща въ опитванъето си да са проподигне, чудната му самодѣятелность, неуморната му воля и твърдий му характеръ, които тържествуватъ надъ всички препятствия. Въ животоописанията, ний гледами какъ мжжъ отъ най-долнитѣ редове стигатъ до най-високи и лични положения, благодарение на поменжтитѣ драгоцѣнни качества. Като са взрѣ по-внимателно челоуѣкъ въ най-чудеснитѣ жовотоописания, той ще повѣрва че

мъжнотиятъ изъ най-напредъ и противникътъ обстоятелства сж били най-нуждни и необходими условия за сполуката. Това въ насърдчване и утѣшение на сиромашкитѣ наши читатели!

Сиромашията никога не се гледа като злочестина. Сиромаси отъ простъ родъ сж били почти всички велики и славни мъжѣ които са обезсмъртили имената си било на бойното поле, било въ всички отрасли въ науката. Сиромашията даже може съ мъжкото залѣганье и трудолюбие да са промѣни въ благословение, защото тя, сиромашията кара чловѣка да са бори противъ мъжнотиятъ на живота. Въ тѣзи борба великодушникътъ и крѣпки характери намѣрватъ сила, убѣждение, най-послѣ въстържествование, когато лѣнливиятъ и хлабави духове намѣрватъ наистина много пѣти лесенъ и охолень поминѣкъ, но само чрезъ измамата, но само чрезъ унижението.

Но трѣбва да побързами да приложимъ че и онѣзи, които сж честити да намѣрижтъ богатство и високо положение, когато дойдѣтъ на този пѣтъ, могатъ да ги удържатъ, могатъ придоби добра слава чрезъ пъргавото лично залѣганье. Богатство и имотъ са наслѣдватъ, но умъ и разумъ никога!

Като иматъ предъ видъ живота на кой да било славень и великъ мъжъ слабиятъ и бѣдникътъ добиватъ дързость, насърдчване и една неусѣщана сила която ги кара да бѣдѣтъ предприимчиви и подражатели на образаца, който имъ представя животописа. Колкото за крѣпикитѣ характери, тѣ ще намѣрятъ въ тѣхъ добри примѣри за слѣдване и разуменъ водителъ въ попрището което си сж избрали.

Ако правимъ предварителникътъ нѣколко бѣлѣжки, то е за да покажемъ отчасти на значението което иматъ животописанията на великитѣ личности, и ползата която може да са извлѣче изъ прочитаньето на тѣхникътъ дѣла. А сега да додемъ на предмета си: живота на докторъ *Ливингстона*, прочутий английски пътешественикъ въ срѣдня Африка.

II.

Давидъ Ливингстонъ са е родилъ въ Блантиръ, градецъ при Гласковъ въ Шотландия на 1817 година. Баща му бѣше отъ внуцитѣ на една знатна челядъ отъ Хигландеритѣ, планинци въ Шотландия отъ потеклото на старовременнитѣ Келти. Но испадналъ и много сиромакъ, старий Ливингстонъ бѣше принуденъ да държи едно малко *дюгение* дѣто продаваше чай, и тѣй спечелваше всѣкидневната прехрана на челядта си.

Не доброто положение на бащата, нѣманьето на средства му не позволи да даде на учение сина си Давида. Ще неще той го испрати още дѣте въ памучнитѣ рѣководѣлни заведения у Блантиръ.

Но трѣбва да кажъ че младий Давидъ природно бѣше надаренъ съ духъ предирчивъ и наклоненъ къмъ по-високи занятия. Чудната ревностъ и горѣщата му наклонностъ къмъ науката го подбудихъ да ходи зимѣ въ Гласковъ, дѣто слушаше уроци; а лѣтъ той слѣдваше занятията, на които го бѣше осѣдила татковата му сиромашия. Скоро даровитото момче направи голѣми успѣхи; то са отличи помежду врѣстницитѣ си и даже помежду тѣзи които редовно посѣщавахъ преподаванията въ училището.

Ливингстонъ бѣше дваисетгодишенъ когато са породи въ него вкуса и стрѣмнението за пѣтувание. За да сполучи въ желанието си и да положи въ дѣйствие хубавата си мисль, той рѣши да стане мисионеринъ и да отиде като проповѣдникъ въ Африка и Азия.

Тогазъ той намѣри средства да изучи Богословието и Медицинската наука, въ които показа бързи успѣхи и са отличи между по-първитѣ си събратия ученици. Наставаше неговото излѣзване изъ училището и той очакваше съ нетѣриѣние честитий день, когато щѣше да му бѣде възможно за да удовлетвори отколѣшното си горѣщо желание и стрѣмение. Въ година 1840 Ливингстонъ зе своитѣ свидѣтелства изъ училището, своитѣ степени на докторъ и токо-речи безъ да са бави трѣгнѣ за *Портъ-Наталъ* (Родно-Пристанище), въ Африка.

Цѣли 16 години останж тамъ Ливингстонъ, сирѣчь до 1856 година. Въ туй време той обиколи на много пѣти Африканскій материкъ отъ брѣговетъ на Индийскій океанъ дори до брѣговетъ на Атлантическия. Въ време на пѣтуванията си първото му и най-гольмо за лѣтанье бѣше да изучи твърдѣ добръ и точно нравитѣ и вѣроисповѣданието на туземнитѣ индийски населения.

Когато Ливингстонъ са завѣрж въ Англия, Царското географическо дружество му даде като награда за услугитѣ що бѣше направилъ на науката една златна медалъ на Виктория. Той са бѣше уженилъ въ Африка за дѣщерята на единъ благоговѣенъ свѣщенникъ Роберта Хафата. Добрата му супруга го придружаваше во всички негови обхождения. На 1862 год. той усѣти една дълбока жалость отъ драгоцѣнната загуба на вѣрната си съпруга, негова подпорка и другарка на всждѣ. Отъ Англия той са вѣрж въ Африка, пакъ на 1858 г. и като започенж своитѣ обхождения, промѣкнж еж до езерото Ниасса. Но на 1863 г. повикахж го въ Англия и той дойде пакъ въ Лондонъ отъ дѣто излѣзе слѣдъ двѣ години, на 1865 г.

На скоро подиръ заминаванъето му, распрьсенж са слухъ че е паднѣлъ убитъ отъ мѣстнитѣ жители. Той опроверга самъ тѣзи лѣжлива новина и извѣсти че са намѣрва съвършенно здравъ и читавъ. Презъ мѣсець Юлия 1868 той са нахождаше върху брѣговетъ на езерото Бангвеоло, отъ дѣто увѣряваше въ своитѣ писма, които сж публикувахж по туй време че главнитѣ извори на Нилъ са намѣрвахж между 10 и 12 градуса на южна широчина, комахай на сжщата посока която бѣ показалъ Птоломей.

Малко по-подиръ (на 1869 г.) той предприе едно голмо пѣтешествие на западъ отъ кждѣто е Танганийка. Той са смѣлча и не даде никаква вѣсть за този си смѣлъ походъ. За туй въ Европа са раздадохж жалостнитѣ новини за негова животъ, и всички почти бѣхж повѣрвали че учений свѣтъ изгубва единъ отъ най-вѣщитѣ си членове и представители, когато притежателтъ на вѣстника *Нью-Йоркъ-Хералдъ*, испрати особитѣ человекъ за намѣрванъето му.

Испратениятъ Г-нъ Станлей срѣщна славний пѣтникъ боленъ и лишенъ отъ всичко при езерото Унианемби. Ливингстонъ са спаси тогазъ, но той не рачи да са върне въ Европа, и послѣдва започенжитѣ си предпаятия. А Г-нъ Станлей като са завърнѣ въ Америка обнародва едно описание отъ най-занимателнитѣ върху пѣтуванъето си презъ Африка и честитата си срѣща съ доктора Ливингстона. Отъ послѣ Ливингстонъ послѣдва изслѣдваніята си за езерата на Средня Африка и потърси нови доказателства за откритието на изворитѣ на рѣката Нилъ, които той бѣше увѣренъ че е открилъ.

III.

Въ време на тѣзи изслѣдования официалната депеша изъ Адень, 27 Януар. испратена презъ английскій посланикъ въ Занзибаръ извѣсти смъртъта на Ливингстона. Споредъ тѣзи депеша той е умрѣлъ отъ диссендирия, слѣдъ петнайсетдневно боледуванъе. Малко преди заминаванъето си отъ езеро Бемба, на пѣтя кмѣтъ истокъ, той са опиталъ да премине езерото отъ кмѣтъ сѣверъ; но отъ какъ не сполучилъ съ опитванъето си, той са заврѣща и заобикаля езерото, като преминава Замбеза и всички други рѣки които истичатъ отъ него. Той преминѣлъ тогазъ Луанула и умрѣлъ въ Лобиза, отъ какъ са луталъ въ блатата на около, дѣто три часа стоялъ у водата до подъ мишници. Десѣтъ души огъ придружницитѣ му паджтъ тоже, остатѣкътъ всичко 79 души трѣгнѣли кмѣтъ Унианембе съ тѣлото на Ливингстона, което балсамирали добрѣ.

Комасъ, слугата на доктора билъ испратенъ напредъ за да търси потребици и той първъ е донесѣлъ жалобитата вѣстъ на консула. Отъ Занзиберъ дѣто е било принесено тѣлото на покойния, то ще са препрати въ Англия, или въ Шотландия, страната, която го е родила.

Тѣй педесетъ и четири годишенъ на възрастъ е умрѣлъ докторъ Ливингстонъ, който споредъ една смѣтка е обходилъ около четири хиледи левги на дължкъ пространство отъ непознатитѣ мѣста въ Срѣдня Африка. Той е оставилъ двѣ твърдѣ знаменити съчинения на пѣтнитѣ си географически предирвания, а има на-

дѣжда че щѣтъ са намѣри въ пѣртошинитѣ му много драгоцѣнни пѣтни записки и бѣлѣжки.

ПЛУТАРХЪ и СПИСАНИЯТА МУ.

Плутархъ роденъ въ Херонея, градъ у Беотия е живѣлъ въ втория вѣкъ отъ Рождество Христово. Този изряденъ животописатель и знаменитъ моралистъ е оставилъ подиръ смъртъта си (140 г. по Р. Х.) такъвизъ списания, които и подиръ хиляди години държатъ едно отъ най-личнитѣ мѣста въ всемирната книжнина. Но тѣзи отъ списанията му, които са славѣтъ съ най-големо уважение и които очертаватъ най-ясно личнитѣ достоинства и дарби на Херонейския философъ, то сѣ *Животитѣ на Славнитѣ мъже*.

Голѣмата важность и доброто достоинство на тѣзи животописания сѣ припознати отъ най-добритѣ критици и учени книжовници. За туй тѣ сѣ преведени на всички европейски езици. Нашата млада книжнина, която е пребогатѣла на послѣдне съ всѣкакви безвкусни и безцѣнни книжета или по-право дрипели, не е била честита до сега да са набави съ тѣзи отлични произведения на старата книжнина.

Додѣ чаками туй честито време ний сме приготвили да помѣстимъ въ « Читалище » при други биографии на по-знаминититѣ мъже въ скратено нѣкои отъ Животитѣ на « Плутарха ». А предварително за сега ще направимъ още нѣколко бѣлѣжки върху важностьта и достоинството на туй Плутархово списанье.

Единъ отъ най-великитѣ френски царѣ Хенрихъ IV писалъ едно време на царицата, своя съпруга, едно писмо относительно до списаньето за което ни е думата. Между другото той казва: « Плутархъ ми са харесва » всѣкога като прѣсно и ново списание; да го обича « нѣкой, то е като да обича мене; защото той е билъ » наставника ми на младо време. Баба, на която съмъ

« длъженъ за всичко, като не рачеше да гледа въ мене единъ знаменитъ невѣжа, (тъй казваше сама тя), даде ми въ рѣцѣ тѣзи книга, щомъ ма отбиха отъ цѣца. Тя, плутарховата книга ми е била като съвѣсть и ми е диктувала на ухото много частни работи и превъсходни мисли за обходата ми и за управлението ».

Подобно на туй оцѣняване е исказвано отъ нѣколко десетки знаменити личности, въ дѣтинството на които съчинителя на Славнитѣ мъже е ималъ почетното влияние. Таквизъ сж били Монтеизъ, Шейкспиръ, Хенрихъ VI, Монтескьо, Вовенаръ, Франклинъ, Руссо, Бонмартъ, Мадамъ Роландъ и други много. Поради туй книгата на Плутарха е назована съ името « пастбище на великитѣ души » и « подвѣзглавна книга на отличнитѣ души ».

Може да са каже че отъ всѣки други еписатель Плутархъ са е трудилъ да постигне самата цѣль на въспитанъето: да създаде мъжи и жени, но въ сжщото време моралистътъ — историкъ умѣлъ да бѣде истиненъ описатель дору и живописецъ. На всѣкадѣ въ книгата му ний като четемъ, срѣщаме велики картини, живи изображения и при тѣзи страници една прелестна наивностъ отъ сжщински и искренни подробности, които допипватъ челоуѣка върху дѣлото, исписватъ го съ всичката му дълбочина, като го показватъ во всичкитѣ му ситности. По този начинъ измамата е съвършенна. Читательтъ любонитетствова за личноститѣ на Плутарха, като на свои съвременници, и за тѣхнитѣ дѣла като на съвременни. Толкозъ биографии, толкозъ патротически драми, които читательтъ слѣдва съ внимателенъ погледъ и съ распаленъ духъ, тѣй що за малко прехласнитъ нему са струва да е само той дѣецътъ. Читательтъ рѣкколеши на рѣчъ, казана на нѣкое публично мѣсто; съ сърце изпълнено отъ страхъ и съ нѣкакъз надѣжда той зема участие въ нѣкой походъ. А тѣзи измама (иллюзия) е която прави толкозъ добротворно четьнето на Плутарха.

Читательтъ са подбужда да подражава добритѣ или лошитѣ примѣри, които има предъ очитѣ си. И личи си че Плутархъ е знаелъ туй, когато е писалъ свои-

тъ « Животи ». За туй е писалъ и представилъ на гражданитѣ си само таквизъ образци, които би било желателно да подражаяхъ во време на тѣхното пропаданье и разслабянье. Живитѣ му изображения иматъ всичката сила на една предстояща дѣйствителность; не само че ний са удивявами на великитѣ мжжѣе, които той ни описва, но ний усѣщамъ въ себе и едно желанье да имъ заприличамъ. Ний са очудвами предъ тѣхний гений, обиквами най-много тѣзи душевни качества, тѣзи напргания на волята, чрезъ която героитѣ на Плутарха, сж испрвентъ обикновенни мжжѣе, преди да бждѣтъ велики мжжѣе. Раздразнени отъ разказа за хубавитѣ имъ работи, почудени да гледами че свойства развити чрезъ едно силно въспитанье правятъ за тѣхъ тѣзи работи като природни и обикновенни. Ний са усѣщамъ тласкани да подражавамы въ тѣхъ туй, което зависи не отъ гения, а отъ самата човѣшка природа.

Като е думата за отличителнитѣ чѣрти на Плутарха, ний трѣбва да снемемъ тукъ и слѣдующитѣ редове, казани за сжщий предметъ отъ единъ заменитѣ писатель:

« Призови предъ мене великитѣ людѣе; азъ искамъ да ги видѣж и да са разговорѣж съ тѣхъ, казваше единъ младъ князь, изпълненъ съ въображение и въсторгъ, на една прочута врачка, която са славяше на Истокъ съ искусството да въскръсява и събира мъртвитѣ. Единъ мждрецъ, който заминаваше отблизо и прекарваше живота си въ самотия, приближи са и му каза: азъ щж изпълнѣж желаньето ти, ето на, земи тѣзи книга; прочети внимателно изобразеннитѣ въ нея характери; до дѣто четешъ ти ще видишь да са исправѣктъ около тебе сѣикитѣ на великитѣ мжжѣе и тѣ не щжтъ та остави никога. Книгата, за която бѣше думата, била « Славнитѣ мжжѣе » на херонейския философъ.

И наистина въ нея са намѣрва исписана цѣлата старина. Въ нея всички велики лица са появяватъ едно слѣдъ друго съ своитѣ гении, талантѣ и добродѣтели, които сж имали влиянье върху сждбата на народитѣ. Ражданье, отхранване, прави, начала, които са сгласуватъ съ характера или които са борѣктъ съ него; много велики лица, които са развиватъ като са надва-

рятъ; велики мъжъе усамотени, и които съкашъ сѣ появили извънредно отъ природата во времена на слабостъ или на уморяване; борба на нѣкой великъ характеръ срѣщу разваленнитѣ нрави на единъ народъ който пропада; бърже развиванье на единъ пораждающъ са народъ, комуто само единъ гениаленъ мъжъ придава сила и слава; движение дадено на народитѣ отъ закони, отъ завладѣния, отъ краснорѣчие; велики добродѣтели все май по-рѣдки отъ талантитѣ, едни буйни и силни, други тихи и разумни; намѣрения ту дълбоко поченжти и оздрѣли отъ години, ту вдѣхнжти, заченжти и изпълнени наведнѣждъ, и съ таквазъ сила, която събаря всичко, защото не дава време да са предвиди нищо; найподирь блѣскави животи, знаменити смърти и комахай все насилственни; защото като по единъ неизбѣженъ законъ, дълото на тѣзи чловѣци растресва всичко, произвожда еднакво опирање въ туй, което ги обикаля; тѣ тѣжжтъ надъ вселенната, и вселенната тѣжи надъ тѣхъ; а, задъ славата, изгнанието, житѣзото или отровата почти винжги сѣ скрити за тѣхъ; таквазъ е токоречи картината, която ни представя Плутархъ ».

СЛЪНЦЕТО.

Дерзскый чловѣческый умъ, който е сполучилъ да проникне въ необъеманитѣ тайны на природжтж, да открие скрышноститѣ, съ които е била тѣя покрита, да измѣри высочинжтж на неприближаемитѣ небеса, и да прѣвѣси (прѣтегли) земѣжтж, върху коѣжто основавамы държавитѣ и династиитѣ си, чловѣческый духъ, казувамы, дерзнжлъ е да иде напрѣдъ и отъ това по-нататѣкъ, да испита и самото лучезарно сѣяніе на слънцето; впрѣлъ е очи на право въ тѣзи свѣтозарнж звѣздж, отъ зарыгъ на коѣжто зависи сществуваніето на нашжтж земѣж; прѣброилъ го е издълбоко и нѣкакъ си обѣрнжлъ го е на изгледаїе отъ всякж странж. Но при всичко че това приучване е започенжло отъ вѣка на самъ, не ся е свършило еще окончател-

но, но пакъ напреднѣло ся е въ него доста така шото може вече нѣкой да говори за природѣтъ на слънцето, за направѣтъ му и за това какъ дѣйствува то да освѣтлява и да сгрѣва вселениѣжъ.

Отъ нѣколко години на самъ вниманіето на астрономытъ отъ рзнытъ мѣста е верѣдоточено особенно въ анализираніето на любопытнѣтъ слънчевѣ поврѣхнинѣжъ. И тѣй споредъ тѣхъ, отвѣдъ видимытъ граници на слънчевото блюдо, има прозрачна атмосфера; която има таквѣзи изсмъркателнѣ сѣлѣ, шото тѣя въспира еднѣ часть отъ слънчевытъ зары.

На тѣзи атмосферѣ высочината не е всежду истата; но най-голѣмата высочина е по Екваторѣтъ и въ странѣтъ на петната, а най-малката на полюсытъ.

Въ тѣзи атмосфера плува нѣкакѣвъ стелъ отъ газове на твърдѣ высокѣ температурѣ, отъ който стелъ сѣ надсочены подутоститѣ. А на тѣзи прибавкы, както и на червеникавытъ настелъ, който сѣгледва кога става затменіе, главната стихія е водородѣтъ.

Този настелъ прикрыва слънцето отъ всякѣдѣ и отъ различнѣ гѣстотѣ. По той не състои исклучително само отъ водородѣ, но съдържава и другы нѣкои сѣщины и отъ части парѣ отъ содж и магнезіѣжъ. А нѣкои по-точны наблюденія сѣ подтвърдили присѣтствіето и на парѣ отъ водѣжъ.

Въ врѣмето на цѣлото затменіе прѣзъ минѣлый Декемврія знаменитытъ естествоиспытатель Янсонъ подтвърди че отвѣдъ атмосферѣтъ на слънцето има нѣкакѣвъ газъ който облага т. е. обкружава слънцето въ растояніето, а пятната които ся виждатъ на слънцето сѣ хралопы или куфины произведены отъ испареніята на нѣкой газъ, който има температурѣ най-высокѣ и растопява съразмѣрно съ тѣзи температурѣ еднѣ часть отъ свѣтливото кълбо, т. е. отъ свѣтлѣтъ атмосферѣ на слънцето. А това мнѣніе утвърдявано вече на серіозны причины, става твърдѣ вѣроятно отъ сѣгледваніето на свѣтливы пятна и подутости, когато тѣзи прибавкы не е възможно да сѣ въспроизведѣтъ инакъ нѣкъкъ си, освѣнѣ искачаніето на вѣнѣ на нѣкой си газъ, който излѣзва отъ вѣтрѣшнѣтъ массѣ на слънцето.

Слънцето е жидко кълбо, а може да е и газово. То е като една безмѣрно голѣма пещъ, на коѣкто температурата по всякъ вѣроятность ся възвышава до много милионы градусы.

Като свѣршамы прилагамы че слънцето отстои отъ земѣжъ-

тж, т. е. далечъ е отъ неѣж 148 милиона кылометры, че неговѣтъ діаметръ или прѣчникъ е 108 пѣтя по-голѣмъ отъ прѣчникѣтъ на земното кълбо, тѣй що отстояніето отъ центрѣтъ на слънце-до повърхнинѣтъ му е двойно комай отъ отстояніето между земѣтъ и мѣсецѣтъ; грѣмадностьта му по-голѣма отъ грѣмад-ността на земѣтъ 1,405,000 пѣтя, сирѣчь равна е съ 1,393,350 по шесть милиона кубически метры; а тяжетѣта на това прѣго-лѣмо газово кълбо е около два по деветъ милиона кылограмы. Споредъ нѣкои новы прѣсмѣтванія, свѣтлината на слънцето има толкозъ силж, колкото има свѣтлината на 75,000 ламбады кои-то бы ся намѣрвали единъ метръ на далечъ отъ освѣтляемыйтъ прѣдметъ.

Колко разлика между разумѣваніето на днешныйтъ свѣтъ къмъ древныйтъ, който е сматрѣлъ слънцето като нарочно да освѣтлява земѣтъ, и въобразявалъ си го е возено на златны крила съ четири коня, и укорявалъ Анаксагора защото дѣра-иждь да каже че слънцето възможно е да бѣде равно на го-лѣминж съ Морейж.

Славословие на Слънцето.

Слънчеце ле, ясногрѣйно,
Слънчеце ли, милъ мой браино !
Като грѣшъ отъ високо
И распрѣсвашъ на широко
Зари свѣтли; лучи златни,
Драголюбни, благодатни,
Освѣщавашъ поднебесна;
И съ своята мощъ чудесна
Вся природа ти съгрѣвашъ
И сж оживотворявашъ;
Ти си, слънчице, едничко
Що намъ подарявашъ всичко,
Що живота поддържава
И ни днитъ умножава:
Споредъ теб' и ние хвалимъ,
Величаемъ, чтимъ и славимъ.
Вишній твой и нашъ създатель
И на добрини податель.

Слънчице ле драго, мило,
Красно на деня свѣтило!
На твоитѣ лучи ярки,
Съживителни и жарки
Радуватъ ся твари всички:
Красни сладкопейни птички
Тебе хвалятъ, тебе славятъ,
Благодарность ти въздаватъ,
И цвѣтя благоуханни
Цвѣтове намъ дарованни
Съ разни гиздави шарове —
Плодъ на твоитѣ дарове,
Отъ любовь къмъ теб' разгрѣщатъ,
Сладко зари ти пригрѣщатъ;
Листокитни же дрѣвеса,
Тебе сочащецъ въ небеса,
Намъ принасятъ своитѣ вкусни
Драги плодове искусни;
Тѣй и китки виногради,
И градини, и ливади,
И полета, гѣсти гори
На твоитѣ жарки зари,
Слънчице, длѣжжѣтъ своята
Прозябателность богата.

* * *

Слънчице ли мило, драго,
На деньтъ око прѣблага!
Кат' си талкозъ на високо
Гледашь долу на широко,
Видишь всѣта поднебесна —
Нашата земя прѣлестна:
Вси страни, вси господарства,
Мали и велики царства
Неизбѣгватъ твой обширній
Погледъ ясенъ, взоръ всемірній.
Но кажи ми ти, за Бога!
Има ли въ свѣта и друга
Ахъ! страна така хубава,
Тѣй прѣкрасна, тѣй любава,

А да е така злострадна
Както моята прѣлестна
Татковина ахъ! злочестна?!
Има ли, кажи ми мило,
Другъ народъ въ таквозъ мѣрвило —
Въ помрачение душевно,
Въ състояние плачевно
Както мой народъ заспалъ,
Въ мракъ и бѣдность злѣ осталий?!

* * *

Слънчице ле ясногрѣйно,
Слънчице ле, милъ мой брайно!
Чуй ти мойта горка жалба:
Ти незнаешъ що е злоба;
Най по своята щедрота,
Услужливостъ и доброта
Ти еднакво озорявашъ,
Животворно вси съгрѣвашъ:
И надменнитѣ владалци,
И злочеститѣ страдалци,
И сир'маси, и богати,
И колиби, и палати
— Проче, слънчице прѣкрасно,
Освѣщавай сѣйно, ясно
Моята родина бѣдна —
Тая ми земя прадѣдна,
България мила майка,
Що са жално тѣжно вайка,
Сълзи рони и ридае
.
Отъ враждебнитѣ клокарства,
И клевети, и коварства
.
Грѣй, съживѣй ѿ горчица,
Просвѣщавай ѿ душица
Кат' распрѣснешъ тозъ злокобень
Облакъ черень, мракътъ злобенъ,
Що лицето ѿ закрива
Та въ негоди злѣ упива.

Неотвърщай, драго слънце,
Жаркото си свѣтло лице
Отъ моитѣ мили братя;
Най въ горѣщи си об'ята
Ти пригрѣщай ги любезно,
И съ сіяне си небесно
Грѣй сърцата имъ заспали
Угържи имъ онзи пламъкъ
Утѣшителенъ и сладъкъ,
Що народитѣ възражда
И удобно ги награжда
Съ блага участь, съ доброденство,
Вожделенно ми блаженство.
Тжъзъ е, слънчице, моята
Просба искренна, горѣща,
Съсъ коя ти имни пѣѣж
И отъ очи сълзи лѣѣж.

Село Юшенли.

Д. Станчевъ.

НАШАТА КНИЖНИНА.

Стига да хвърлимъ единъ погледъ върху книгописа на Ново-Българската книжнина отъ 1806 до 1870 г. (събралъ Гос. Конст. Лиречекъ, печатанъ въ Виенна 1870.) За да са увѣримъ че успѣха който е направенъ въ нашата книжнина отъ възражданието ѣ до сега, сирѣчь отъ половинъ столѣтие на самъ, е и грѣмаденъ и утѣшителенъ.

Споредъ този книгописъ ний можемъ да заключимъ че въ днешне време нашата книжнина може да брои около 600 различни книги отъ всѣкакво съдържание. Бройтъ 600 самъ по-себе не е голѣма работа. Туй въпрочемъ което привлича особито вниманието ни не е този брой, но постепенното умножаване на издаваннитѣ нови книги, умножаване, което въ послѣднитѣ петъ години относително другитѣ преминжли, явно свидѣтел-

ствува че вкусътъ за прочитанье е вече доста развитъ въ различнитъ разреди на нашия народъ.

Ний не щемъ тукъ да претърсваме и издирваме до колко тѣзи различни български издания, преводи или съчинения, иматъ достоинство, до колко тѣ сж пригодни за нашата читающа публика. Признаваме наистина че въ голѣмото множество на тѣзи издания намѣрватъ са и таквизъ, които заслужватъ називанието *чернокнижно гяволско хороигрище*, както ги зове младий български книжовникъ Г-нъ Бончевъ. Но ний не сподѣляме неговата идея че книги отъ рода на *Изгубена Станка*, и на *Робинсона*, сж безполезни за днешното ни читающе общество. Напротивъ, даже ний можемъ да го увѣримъ че подобни книги, макаръ и да не сж отъ препорѣчваннитъ отъ него класически творения изъ първа рѣжка писатели; принесли сж и приносѣтъ полза и по-голѣма смѣемъ да приложимъ отъ неговитъ «Разбойници» Шиллера.

Да, «Духовнитъ Зракове» «Християнскитъ Зерцала» наедно съ «Камъкъ падналь отъ небото» и други отъ този родъ книги не произвеждатъ въ читателя друго освѣнъ фанатизмъ и суевѣрие «Цариградскитъ Любовници» съ безнравствениитъ имъ цариградски гнусотии сж не само слѣпо но и развратно царство въ нашата книжнина. Истина е че и нашата оскудна книжнина са пълни отъ день на день (ний ще приложимъ нѣкои) изметъ книги, които са купуватъ и четѣтъ отъ протодушнитъ Българи безъ никаква полза. Издателитъ на подобни книги и не радѣтъ за просвѣщението на народа, което чакатъ съ жедни очи всички искренни родолюбци, а радѣтъ само за кеситъ си. Тежко е да гледашъ на това днешно книгобѣсие и отпада ти и сила и ищахъ и надѣжда за по-добъръ и по-людеки (на мѣсто човѣшки) и по-честитъ животъ за нашитъ еднородци, кога видишь какви книги са обрашѣтъ днеска между жеднитъ за четенье и гладни за наука. Тѣй продължава да говори върху този предмѣтъ Г-нъ Бончевъ и ний му отдаваме право до нѣждѣ. Ще побързами впрочемъ да приложимъ и радостната истина че ако и рѣдки но имами ги вече нѣколко добръ избрани и сполу-

чено преведени или написани нѣкои книжовни творения както по учебна сжщо и по занимателна и прочитна частъ.

Тритѣ по-главни и извѣстни книгопродавници на Г-нѣ Дановѣ и С-ие, на Г-нѣ Момчиловѣ и С-ие на Г. Манчевѣ и С-ие, както и единчката въ столицата книгопродавница на Печ. Дружество Промышление, отъ нѣколко години са надварѣтъ съ похвално сънерничанье коя съ пѣ-добри и съ пѣ-сполучени уметвенни трудове да надари възраждающата наша книжнина. Особита похвала и насърдчване заслужва книгопродавницата на Манчева, която са е погрижила да набави на първоначалнитѣ ни училища добри и педагогически начални книжки по новата метода наричана звучна. Тѣй, въпрѣки нѣкои неправилности и нередовности въ езика, реда отъ книжкитѣ «Бащинъ Языкъ» заслужватъ всѣко препорѣчване на нашитѣ учители и училищни настоятели.

Не по-малко похвала заслужва и книгопродавницата Момчиловѣ особито за туй дѣто книжкитѣ които е извадила до-сега съ малки нѣкои исклучения сж писани на единъ най-гладѣкъ, ясенъ и леснопонятенъ за първоначалнитѣ езикъ.

Книгопродавницата Дановѣ ний съжелявами за нѣколкото отживѣли своето време учебници, които ѣ е свидно да напусне и да не препечатва вече, какѣто и за други нѣкои несъобразни съ потребитѣ на нашия народъ нейни издания. Трѣбва да кажемъ въпрочемъ че нейнитѣ новоиздадени «Лѣтоструи», нейната «Книжница за народа», и нейнитѣ «Нарѣчни книжки за тѣзи които желяѣтъ наука и успѣхъ», заслужватъ да са препорѣчатъ на всѣки читающъ Българинъ. Тѣ книжки могатъ да държатъ едно първо мѣсто въ библиотеката на всѣкиго. Отъ тѣхъ може да са ползова всѣки читателъ отъ най-горний до най-долний разредъ, отъ учений и учителя, до простичко грамотний и ученика.

Българското Печатарско Дружество въ Цариградъ е избрало и то една не малко похвална работа по народната ни книжнина. Споредъ программата на изданята на туй дружество, ний видимъ че то ще издава повечето книги за прочитъ. Но туй което привлича на-

шето внимание то е че книгитѣ за прочитѣ са избиратѣ да бѣдѣтъ не само занимателни, но и полезни. Че това е истина, свидѣтелствуватѣ послѣднитѣ двѣ издания на туй Дружество: *Приключеніята на Телемаха* и *Пътуванье около Свѣта*, какѣто и тѣзи които са приготватѣ за печатанье: *Донз Кихотъ Маниский* и *Животътъ на Франклина*.

Изъ всичко казано до тукъ излѣзва най-ясно че особено послѣднитѣ явѣния въ нашата книжнина сѣ явѣния доста насърчителни, че вече въ полето на българското свѣстяванье и развиванье сѣ са показали отлични работници. Само послѣднитѣ двѣ 72 и 73 година ни сѣ дали около 60—70 различни нови книги споредъ единъ каталогъ който имами на този часъ предъ очитѣ си.

Намѣ е жално дѣто не сме били честити да видимъ всички тѣзи книги за да можемъ да поменемъ въ *Читалище* поне за изданието имъ ако не и да направимъ нѣкои и други критически бѣлѣжки.

И понеже вече отъ днесъ отварями въ *Читалище* особита страница «Книжевни вѣсти», ний канимъ най-убѣдително нашитѣ книгопродавци и всички други книгоиздатели да прибѣрзатѣ за да ни испращатѣ по единъ екземпляръ отъ издаденията си, за да го имами предъ очи когато ще извѣстимъ за появяваньето имъ. Реченния екземпляръ трѣбва да са испраща направо до Настоятелството на Читалище въ Цариградъ. Като правимъ извѣстие за издадената книга ний мислимъ че то ще е и въ полза на самитѣ книгоиздатели. Колкото за Читалището, то чрезъ това мисли да допълни едно праздно мѣсто, което повечето пѣти са е пропускало въ нѣкои отъ другитѣ му книжки.

КНИЖЕВНИ ВѢСТИ.

**** Зорница**, вѣстникъ за дѣцата, година 8, издава са отъ Американското Библейско Общество, Редакторъ **И. К. Гринъ**,

Цариградъ, въ Печатницата на Д. Арамиана, Агопианъ-ханъ № 12. — Читателитѣ на Читалище знайтѣ за изданията на Американското Библийско Общество, особито за «Зорницата» която са издава въ продължение на седемъ години, и въ която са нахождатъ много избрани и добри за прочитъ нѣща. Отъ една година Зорницата бѣше престанжала да са издава. Ностоящата 74 година е била честита да види появението на *Зорницата*, облечена въ ново облекло, въ друга форма и обемъ. Зорницата вече е особито издание за дѣцата. Тя ще са издава веднѣжъ въ мѣсеца на голѣмъ форматъ отъ четири страници. Ето що са казва въ поканваньето на читателитѣ въ I-й брой: «Издавами Зорницата на новъ видъ и голѣмъ форматъ за да са ползватъ читателитѣ отъ критикитѣ които помагатъ много за обяснение на предметитѣ. — Намѣрението ни е да направимъ този листъ полезенъ на всѣки читателъ, а особито на всички дѣца, които искатъ да станѣтъ добри и полезни мъже и жени. — Ний и искаме во всѣки брой да пишемъ за разни угодни и полезни работи, за всички спомоществатели, дору и за малкитѣ дѣцица, които не знайтѣ да прочитатъ, да могатъ да са забавѣтъ съ картинкитѣ на този вѣстникъ — Цѣната му е за сега за 12-тъ книжки петъ гроша предплатени.» На туй ний не щемъ приложи повече.

**** Пѣтуване по Българско, отъ Ф. Каница.** Познато е въ книжнината ни името на знаменития пѣтешественникъ въ Балканския Полуостровъ, Г. Ф. Каница, списатель на двѣ книги: «Сърбия» и «Сърбекитѣ Старини», които ний не сме видѣли. Достоуважаемиятъ този пѣтешественникъ са нахожда за сега въ Виенна и списва II-та часть отъ своето «Пѣтуване по Българско». Първата часть на туй знаменито за насъ во всички отношения пѣтуване ще излѣзе скоро изъ подъ печатъ. Даво бждемъ честити да го видимъ и по-скоро преведено на родний нашъ езикъ.

Трѣбва да кажемъ още на читателитѣ си че г-нъ Каницъ ималъ намѣрение да продължи своето пѣтуване по Балканский Полуостровъ. Босна е на реда и нея може би да обходи този пѣтъ ученний пѣтешественникъ.

**** Лѣтооструй или кѣщенъ календаръ, за 1874, шеста годишнина, издава книжарницата на Х. Г. Дановъ и С-ие.** — Имаме предъ очи този кѣщенъ календаръ и ако сѣдимъ по тѣзъ-годишното му съдържание ще кажемъ че оправдава казванье-

то си. Статията въ него: Храната споредъ здравето и хубостта, по Д-ръ Р. Дежманя, и Храненъ свилени буби, които съставлятъ особити книжки изъ Книжница за народа сж добри избрани предмети на които липсва едно малко по-ясно изложение. Остатъкътъ статии си иматъ мѣстото. Читателятъ ще намѣри въ тѣхъ разнообразни предмети за прочитъ. Въ тѣзи годишни «Лѣтоструй» е помѣстено едно дълго списание на Всемирното Изложение. Той е украсенъ съ нѣколко иллюстрации по изложението както и съ портретитъ на Никола Коперника и на Ивана Гуттемберга. — Цѣна на «Лѣтоструя» гр. 10.

**** Българският Календаръ** за 1874 год., втора година, издава книжарницата на Д. В. Манчевъ. — Този календаръ е на малък форматъ, 72 страници. Той обема нѣкои статии за прочитъ отъ които си иматъ най-вече мѣстото за *земедѣлство* и *Лъкарскитъ бѣльжски*. Но не можемъ да не забѣлжимъ на почтенний издатель едно значително лишение, което пропусна въ този календаръ. То е дѣто не е приложилъ европейскій и турскій календаръ.

**** Дѣтска Библиотека**, книжка I. Разкази за Небото и Земята. Отъ Александра Иванова Букурещъ. Стр. 75 на 8-на. Цѣна $\frac{1}{2}$ цванче. — Книжка II. За въздухътъ и за неговото влияние върху животнитъ и растенията. Отъ Личо Стойчевъ. Страница 52 на 8-на, Букурещъ, цѣна 2 гр. Книжкитъ I и II отъ Дѣтска Библиотека заслужаватъ всѣко препоръчване. Ясността на изложението на такъвиз заплетени и научни предмети върху които сж писани тѣзи книжки, гладкий и нѣкакси сладъкъ езикъ, правятъ удоволствие на читателя и го каратъ да обикне книжното четене туй е първото достоинство на всѣка книга която са дава въ рѣцѣтъ на неопитния и първоначаленъ. Желателно е преводачътъ или писателятъ на Дѣтска Библиотека да послѣдваше своитъ по тѣзи частъ трудове, отъ които са нуждае много нашата сиромашка книжнина.

**** Изпрѣдѣтъ**, или нарѣчни книжки за ония които желаятъ наука и успѣхъ. Книжка I. Отъ А. С. Цановъ 1873 стр. 35 на 8-на гр. 2. — Ний прочетохми първата книжка на «Изпрѣдѣтъ», която има за предметъ какъ са учятъ уроци, и я намѣрихми достойна за името си нарѣчна книжка за желающитъ наука и успѣхъ. Тя е написана ясно, лесновразумително и редовно; напечатана е чисто и въ нея сж помѣстени такъвиз нѣща, които си иматъ по една цѣль.